

1.11.2024

Sosiaali- ja terveystoimikunta

Viite: HE 122/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain 4 §:n muuttamisesta

Asia: Vanhusasiavaltuutetun lausunto

Vanhusasiavaltuutettu kiittää mahdollisuudesta lausua näkemyksiään hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain 4 §:n muuttamisesta.

Vanhusasiavaltuutetun lakisääteisenä tehtävänä on edistää ikääntyneiden oikeuksien toteutumista. Osa tätä tehtävää on seurata lainsäädännön kehittämistä ja toimeenpanoa sekä yhteiskunnallista päätöksentekoa sekä arvioida niiden vaikutuksia ikääntyneisiin. Arvioimme hallituksen esitystä ikääntyneiden ihmisten aseman ja oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Esityksen tavoitteista

Vanhusasiavaltuutettu pitää hyvänä sitä, että esityksessä on todettu, ettei mitään ikäryhmää ole suljettu pois vammaispalveluja koskevista palveluista, vaikkakin esityksessä on kaikin tavoin alleviivattu sitä, miten iäkkäiden henkilöiden yksilöllisiin tarpeisiin voidaan vastata muussa lainsäädännössä olevien palveluiden perusteella.

On erittäin tärkeää, että iäkkäät vammaiset henkilöt saavat edelleen vammaispalveluja silloin, kun muissa palveluissa ei vastata heidän tarpeisiinsa. Tällainen on esimerkiksi iäkkäänä kuulonsa tai näkönsä menettänyt henkilö, jonka tarpeisiin vastaamiseen tarvitaan usean lainsäädännön perusteella myönnettyjä palveluja. Lain soveltamisen kannalta ydinkysymys on se, miten käytännön työssä varmistetaan yksittäisen iäkkäänä vammautuneen henkilön palvelut eri lainsäädännön yhteensovittamisella.

Ikääntyneiden palveluissa tarvitaan nykyistä enemmän erityisosaamista, jolla voidaan turvata esimerkiksi näkö- ja kuulovammaisten henkilöiden tarpeisiin vastaaminen.

Vanhusasiavaltuutetulle tulleiden yhteydenottojen perusteella vaikuttaa siltä, että usein nämä ikääntyneenä vammautuneet henkilöt saattavat jäädä ikääntyneiden palveluissa vaille riittäviä palveluja, joissa on otettu heidän erityistarpeensa huomioon. Toisaalta heille ei ole myöskään myönnetty tarvittavia vammaispalveluja, kuten kuljetuspalveluja.

Tarpeelliset kodinmuutostyöt ovat monelle ikääntyneelle vammaiselle henkilölle välttämättömiä omassa kodissa selviytymiseen ja siihen, että kotona voi saada apua päivittäisissä toimissa (wc, pesutilat, vuoteeseen pääsy, liikkuminen asunnossa ja ulos jne). Mikäli tarpeellisia kodinmuutostöitä jää tekemättä, voi palveluiden tarve

kasvaa ja omaishoito vaikeutua. Syynä tähän ovat sosiaalihuoltolain palveluiden harkinnanvaraisuus ja määrärahasidonnaisuus sekä asiakkaalle tulevat maksut. Vanhusasiavaltuutettu pitää välttämättömänä, että ikääntyneillä vammaisilla henkilöillä säilyy oikeus vammaispalvelulain mukaisiin kodinmuutostöihin. Hallituksen esityksessä (s. 30) todetaan tämän olevan kustannusvaikuttavaa palvelua.

Palvelujen ensisijaisuutta korostavat säännökset

Ikääntymisestä johtuva syy on hallituksen esityksessä olennainen määritelmä, sillä sen pohjalta määräytyy se, kuka iäkäs henkilö voi saada vammaispalveluja. Sen vuoksi on huolellisesti määriteltävä se mitä tarkoitetaan ikääntymisestä johtuvalla syyllä.

Esityksessä on useasti mainittu ikääntymisestä johtuva/liittyvä syy tai sairaus tai pysyvä toimintakyvyn heikentyminen tai ikääntymisestä johtuva palveluntarve. Nämä ovat ongelmallisia käsitteitä, sillä on hyvin vaikea määritellä milloin joku asia on johtunut puhtaasti ikääntymisestä varsinkin, kun ihminen ikääntyy koko elämänsä ajan. Tiedämme myös, että yli 70-vuotiaiden toimintakyvyssä on niin keskinäiset suuret erot eri sosioekonomisten ryhmien kesken, että THL:n tutkijoiden arvion mukaan jopa puolet hoivan tarpeesta saataisiin pois, jos kaikki voisivat yhtä hyvin kuin korkeimmassa sosioekonomisessa asemassa olevat. Toimintakyvyn ongelmat yli 70-vuotiailla liittyvät siten erittäin laajasti muuhun kuin iän karttumiseen.

Sivulla 31 todetaan esityksen olevan ikäneutraali. Seuraavassa lauseessa kuitenkin todetaan, että vammaispalvelulain mukaisten palvelujen saatavuus tulee heikkenemään vain ikääntyneillä. On vaikea ymmärtää, miten voidaan todeta esityksen olevan ikäneutraali. Voi siten todeta, että hallituksen esitykseen sisältyy edelleen ikääntyviä koskeva raja.

Laissa ikääntyneen väestön toimintakyvyn edistämisestä sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystoimista (980/2012) käytetään termiä iäkäs henkilö ja hänen yksilöllisesti arvioidut tarpeensa. Sosiaalihoitolaissa puolestaan käytetään termiä asiakas. Olisi hyvä käyttää samoja termejä ja luopua ilmaisuista ikääntymisestä johtuva syy/sairaus/pysyvä toimintakyvyn heikentyminen tai ikääntymiseen liittyvä syy tai ikääntymisestä johtuva palveluntarve. Hallituksen esityksen tavoite on se, että henkilön todettuun ja yksilöllisesti arvioituun palvelutarpeeseen haetaan ratkaisua ensisijaisesti sosiaalihoitolaista tai muusta lainsäädännöstä kuin vammaispalvelulaista. Näin siis myös iäkkään vammaisen henkilön kohdalla toimittaisiin, jos niiden avulla voidaan vastata hänen tarpeisiinsa. Vammaisen iäkkään henkilön kohdalla on siten esityksen mukaisesti aina oltava se mahdollisuus, että hän saa vammaispalvelulain mukaisia palveluja, jos muut lakisääteiset palvelut eivät vastaa hänen tarpeisiinsa.

Elämänvaiheessa tavanomaisesta poikkeava tarve

Hallituksen esitys pohjaa elämänvaiheisiin, jotka esityksen mukaan ovat lapsuus ja nuoruus, aikuisuus sekä vanhuus. Vammaispalvelulain mukaisten palvelujen saannin edellytys on se, että henkilöllä on pitkäaikaisesta toiminnanrajoitteesta johtuva välttämätön tarve avulle ja tuelle tavanomaisessa elämässä, joka poikkeaa siitä, mikä on henkilön elämänvaiheessa tavanomainen tarve. Onkin hyvin tärkeää kuvata mitä

tarkoitetaan henkilön elämänvaiheessa tavanomaisella tarpeella. Hallituksen esitys kaipaa täsmennystä tämän osalta.

Ensinnäkin jako elämänvaiheisiin ontuu sen osalta, että vanhuus on osa aikuisuutta. Jos tarkoitetaan tilastoinnissa vakiintunutta määritelmää työikäisiin ja vanhuuseläkeikäisiin, olisi se syytä sanoa. Näin asia selvenisi sen osalta keistä aikuisista näissä kummassakin ryhmässä puhutaan. Näin saataisiin määriteltyä työikäisten tavanomaiseksi elämänvaiheeseen kuuluvaksi asiaksi työssäkäynti.

Vanhimpien kansalaisten elämänvaiheita kuvaavaksi termiksi voisi sopia (vanhuus)eläkeikä ja vanhuuden aika. Näin mukana olisi niin sanottu kolmas ikä eli aika, jota ei tavanomaisesti leimaa avun ja hoidon tarve, vaan pikemminkin monenlainen yhteisiin asioihin osallistuminen, muiden monimuotoinen auttaminen, liikkuminen ja omasta kunnosta ja terveydestä huolehtiminen. Samoin mukana olisi niin sanottu neljäs ikä eli vanhuuden aika, johon puolestaan liittyy pysyviä toimintakyvyn vajeita ja terveysongelmia, vaikeuksia suoriutua itsenäisesti päivittäisistä toimista ja näin pysyvä avun ja hoidon tarve. Neljäs ikä on Suomessa siirtynyt keskimäärin yhä korkeampaan ikään, mutta yksilöllinen vaihtelu on suurta.

Kolmannen ja neljännen elämänvaiheen olemassaolo on todennettu lukuisissa tutkimuksissa ja tarpeet näitä eri elämänvaiheita elävillä henkilöillä ovat osin erilaiset. Kronologinen ikä ei määritä sitä, onko henkilön elämänvaihe kolmas vai neljäs ikä eikä raja näiden välillä ole selvä, kuten ei muidenkaan elämänvaiheiden. Vammaispalvelulain soveltamisalan näkökulmasta on olennaista kyetä nykyistä paremmin määrittämään vanhuuseläkeikäisten pitkä elämänvaihe siten, ettei se typisty vain neljänneksi iäksi. Tällä määrittelyllä on merkitystä sille, millaisia vammaispalvelulain mukaisia palveluja iäkkäillä vammaisilla henkilöillä on mahdollista saada erityisesti kolmannessa iässä. Tätä elämänvaihetta tutkijat ovat kutsuneet myös myöhäiskeski-iäksi.

Hallituksen esityksessä kuvataan vanhuuden elämänvaihetta: vanhuuteen elämänvaiheena liittyy yleensä toimintakyvyn heikentyminen, joka usein lisääntyy elämän viimeisinä vuosina, vaikka tämä tapahtuukin yksilöllisesti. Lisäksi todetaan, että korkeassa iässä esiintyy tyypillisesti erilaisia sairauksia, jotka eivät ole niin tavanomaisia nuoremmassa ikäluokissa. Esityksen mukaan näistä syistä iäkkäiden henkilöiden palvelutarve voidaan usein katsoa tavanomaiseksi elämänvaiheeseen liittyväksi tarpeeksi.

Ongelmallista on se, että muita tähän vuosikymmenten mittaiseen elämänvaiheeseen liittyviä asioita ei lainkaan mainita, kuten esimerkiksi aikuisuuden kohdalla mainittu vastuun ottaminen omasta elämästä, vastuulliset roolit ja kodista huolehtiminen. Nämä ovat olennaisia tehtäviä myös lähes kaikille eläkeikäisille ja myös vanhuuden elämänvaihetta elävillä on tarvetta ylläpitää näitä rooleja ja vastuita.

Vanhusasiavaltuutettu pitää tärkeänä sitä, että vanhuuden määritelmä korjataan ja laajennetaan tämän elämänvaiheen kuvausta vastaamaan iäkkäiden todellista asemaa ja tilannetta yhteiskunnassa. Näillä määrittelyillä on myös tärkeä rooli, kun määritetään sitä, miten iäkkään henkilön yksilöllisiin tarpeisiin voidaan vastata yksittäisen lain ja yhdessä eri lakien perusteella.

Asiakkaan edun ja maksuttomuuden suhdetta koskeva tarkennus

Muutos tulee lisäämään eriarvoisuutta samassa tilanteessa olevien asiakasryhmien kesken, kun heidän todettuun palvelutarpeeseensa vastataan eri lainsäädännön mukaisten palveluiden avulla (esim. sosiaalihuoltolaki vs. vammaispalvelulaki). Tämä tulee vaikuttamaan monen ikääntyneen vammaisen henkilön taloudelliseen tilanteeseen. Taulukossa 2 esitetään, että hyvinvointialueille kertyy vuonna 2028 jo 0,8 miljoonaa euroa liikkumisen tukea tarvitsevilta iäkkäiltä asiakkailta ja samoin 0,8 miljoonaa euroa asumisen tukea tarvitsevilta iäkkäiltä asiakkailta.

Asiakasmaksutuottoa kertyy hyvinvointialueille palveluista, joissa on asiakasmaksu. Iäkkäät vammaiset henkilöt ovat saaneet palvelut aikaisemmin maksutta voimassa olevan vammaispalvelulain perusteella. Näin ollen heidän palvelujensa taso tulee heikkenemään ja kulut kasvamaan.

Asiakasmaksuista

On välttämätöntä varmistaa se, että perittävät asiakasmaksut eivät estä tarpeellisten palveluiden käyttämistä.

Hyvinvointialueen tulee kertoa selkeästi ja saavutettavalla tavalla asiakkaalle mahdollisuudesta saada asiakasmaksu alennettua tai että sitä ei lainkaan määrättäisi.

Maksun alentamisen hakemisen tulisi myös olla helppoa ja yksinkertaista. Hakemiseen tulee tarvittaessa saada riittävää ohjausta ja tukea.

Muita huomioita esityksestä

Esityksen suuri riski on se, että laki toimeenpannaan tilanteessa, jossa ikääntyvien palveluista on suuri pula. Iäkkäiden palvelujen ongelmana ovat liian vähäiset taloudelliset resurssit sekä pula työntekijöistä. Vanhusasiavaltuutettu arvioi, että ikääntyneiden palvelujen kokonaistilanteen perusteella voidaan todeta, että moni iäkäs jää vaille tarvitsemiaan palveluja.

Kun nyt määrätietoisesti kiristetään iäkkäiden mahdollisuuksia saada tarvitsemiaan palveluja myöskään vammaispalvelulain perusteella, on selvä, että tämä muutos heikentää iäkkäiden perusoikeuksien toteutumista käytännössä. Tämä käytännön seuraus on ymmärrettävä ja varmistettava kaikin käytettävissä olevien keinojen avulla se, että ikääntyneiden perusoikeus riittäviin palveluihin ei entisestään vaarannu.

Esityksessä viitataan useassa kohdin kotihoitoon ja sen tukipalveluihin ja todetaan niiden vastaavan yleensä iäkkäiden kotona asuvien henkilöiden erilaisiin palveluntarpeisiin. Käytännössä lähes kaikki kotihoidon palvelut menevät tällä hetkellä niiden ikääntyneiden henkilöiden auttamiseen, jotka tarvitsevat apua paljon eli useita käyntejä päivässä. THL:n (THL 2023) mukaan muut jäävät käytännössä nyt ilman näitä palveluja ja lisäksi asiakkaiden luona ollaan vuorokaudessa yhteensä vain keskimäärin noin 38 minuuttia, josta 33 minuuttia asiakkaan kanssa (THL, Pesonen ym. 2022). Nämä minuutit jakautuvat usean päivittäisen käynnin kesken. On selvä, että esimerkiksi apu ulkoiluun tai osallisuuteen jää näin lyhyillä käynneillä toteutumatta.

Myöskään kaikkia sosiaalihuollon palveluja, kuten esimerkiksi sosiaalista kuntoutusta, ei ole tällä hetkellä saatavilla ikääntyneille tai palvelut vaihtelevat merkittävästi hyvinvointialueittain.

On tärkeää tarkastella nyt olemassa olevia palvelujen puutteita, kun arvioidaan vammaispalvelulain muutosten todellisia vaikutuksia ikääntyneisiin vammaisiin henkilöihin ja heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa toteutumiseen.

Helsingissä, marraskuun 4 päivänä 2024

Päivi Topo, vanhusasiavaltuutettu

Päivi Ahosola, erityisasiantuntija

Marjut Vuorela, erityisasiantuntija

